

GESTALTE GEVEN AAN DE VLUCHTIGHEID

WEERWOORD OP HET DAGBOEK VAN LEONARD NOLENS

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2010/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

WINTERSWIJK, ZONDAG 29 NOVEMBER 2009

Poëzie, liefde en drankzucht vormen een fatale driehoek. Dat zij nauw aan elkaar verwant zijn, is een feit, maar het is niet eenvoudig aan te geven waarin hun overeenkomst schuilt of waarom zij elkaar zo vaak nodig hebben. Wat hen met elkaar verbindt, is in elk geval de roes die overrompelt en het weerloze slachtoffer na afloop met een kater doet ontwaken. Daarmee is nog niets verklaard. We zouden willen weten wat de essentie van de vervoering is en waarom zij uitmondt in fysieke en psychische uitputting. Zijn roes en kater soms twee ogenschijnlijk tegengestelde manifestaties van een en hetzelfde? Gaat het de dichter, de verliefde en de drinker niet om het verlangen de fundamentele eenzaamheid van het individu op te heffen, los te komen, al is het maar een uur, van de geworpenheid (om een woord van Heidegger te gebruiken) die ons diepste wezen uitmaakt? De taal, het vrijen en de alcohol bieden de kortstondige illusie dat alles met alles verbonden is, en deze zinsbegoocheling doet zich voor als een schoonheidservaring.

Volgt daaruit dat schoonheid op een misverstand berust? Dat zou jammer zijn. Maar als het zo is, laat het dan een vruchtbaar misverstand zijn. Twee mensen die naar Bach luisteren en allebei iets anders horen, maar na afloop zeker weten dat ze iets gedeeld hebben. In zo'n geval is wederzijds onbegrip geen probleem, integendeel, het brengt hen bij elkaar. Kortstondig, maar niettemin.

“Hij legde zijn mond in het stof, om te zien of daar hoop was.”

“Wij moeten ons alleenzijn meenemen naar de anderen.”

PIET GERBRANDY

werd geboren in 1958 in Den Haag. Is classicus, dichter en essayist. Schrijft beschouwingen voor *De Groene Amsterdammer*. Vertaalt uit het Latijn (o.a. Quintilianus' *Institutio Oratoria*, 2001). In 2006 verscheen de essaybundel *Omroepers van oproer*. *Breekijzers in taal*. Publiceerde zes dichtbundels, waarvan *Vriendinnen* (2008) de recentste is.

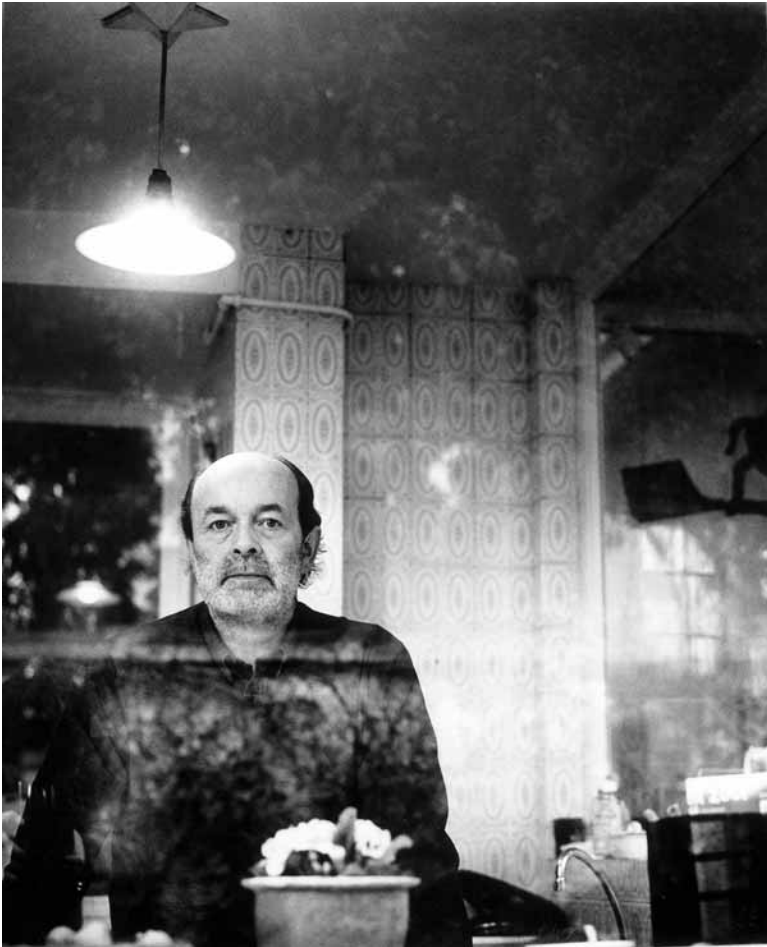
AMSTERDAM, VRIJDAG 4 DECEMBER 2009

Geen literair genre is zo onmogelijk als het dagboek. De schrijver tracht in gesprek te raken met iemand die hij niet kent, die hij niet *kan* kennen omdat het een afsplitsing van hemzelf betreft, die pas ontstaat op het moment dat hij aangesproken wordt. De geschreven ander is een constructie, een levend wezen dat weliswaar uit woorden is opgetrokken, maar daarom niet minder reëel is dan zijn schepper, die immers pas in het gesprek vorm aanneemt. Wie een dagboek bijhoudt, wil zichzelf worden. Ben je eenmaal aan dat project begonnen, dan kun je er niet mee ophouden, op straffe van verdwijning. Stoppen met schrijven zet een punt achter je identiteit. Er zijn overigens gevallen waarin dat de beste beslissing is. Met een identiteit schiet je soms weinig op. Door iemand te worden raak je van de regen in de drup, omdat het je afzondert van de anderen. Het allereerste woord is een afscheid.

“Elk gedicht is een afscheid van het gedicht, een verlangen om verlost te worden van het verlangen naar het gedicht.”

WINTERSWIJK, DONDERDAG 10 DECEMBER 2009

De functie van het schrijven, dat een bestendig spreken is, lijkt duidelijk. Het ik reikt naar de ander, beiden komen pas aan het licht in dat reiken, het schrijven poogt een leegte te overbruggen die vóór dat schrijven niet bestond. Gedichten en romans worden geschreven met het oog op een publiek van onbekenden. Natuurlijk kan een dichter volhouden dat hij zijn werk uitsluitend voor zichzelf schrijft, maar dat is nooit waar.

Leonard Nolens (°1947), Foto David Samyn.

Je zoekt een vorm om universeel te maken wat strikt individueel is. Je wilt bijdragen aan het misverstand, wellicht om de wereld draaiende te houden. Dat is je taak.

Maar geldt dit ook voor het dagboek? Schrijf je het puur voor jezelf, dan behoef je geen rekening te houden met wie dan ook. Je kunt zeuren over je kwalen, de onuitstaanbaarheid van je naasten en je onvermogen iets zinnigs op papier te zetten, en niemand heeft er last van als je jezelf voortdurend herhaalt. En is herhaling niet de kern van ieder dagboek, omdat het ertoe dient je te maken tot wie je al was? Afgezien van het steeds weer hameren op hetzelfde aambeeld behoeft het dagboek geen structuur te hebben. De tijd vormt onwillekeurig een stroom van fragmenten, ijschotsen in een winterse rivier, die niet geordend behoeven te worden. Ordening zou verraad zijn.

Is ordening niet *altijd* verraad?

AMSTERDAM, DINSDAG 15 DECEMBER 2009

Schrijf je met het oog op publicatie, dan is meedogenloze eerlijkheid nauwelijks vol te houden, of je zou bereid moeten zijn jezelf en je dierbaren op te offeren aan je narcistisch exhibitionisme. Ben je bereid die prijs te betalen? Wil je laten zien hoe het leven werkelijk is en het daardoor nog moeilijker maken dan het al was? Nee, wie van meet af aan schrijft om het aan de buitenwereld te openbaren, past ofwel een zekere mate van zelfcensuur toe, ook al is hij zich daarvan niet bewust, of hij weet dat er straks aan publicatie een proces van selectie en redactie zal voorafgaan. Tenzij het een postume editie betreft, is het gepubliceerde dagboek altijd een geraffineerde vorm van fictie.

“Van alle literaire genres is het dagboek het minst een genre. Maar het gevaar bestaat dat het aanvankelijke impromptukarakter van deze notities verkeert in de dagelijkse dwangmatigheid van ander werk (poëzie, roman). Ik moet terug naar het gedicht of de roman om het dagboek te vrijwaren van de voorbedachte compositie.”

Afwezigheid van compositie als vormprincipe.

WINTERSWIJK, MAANDAG 21 DECEMBER 2009

Hoe moet je een geschreven leven lezen? De illusie van authenticiteit wordt opgeroepen door verschijnselen die andere teksten vaak onleesbaar maken: het onvoldragene en onaffe, de doublures, de ongekuiste obsessies, het doorgaans richtingloze dat het leven van alledag kenmerkt. Daarbij komt dat wat een dagelijks leven vult, een werkkring bijvoorbeeld, vaak totaal oninteressant is om over te schrijven, met als gevolg dat het ofwel niet in het dagboek terecht komt — dat daardoor aan waarachtigheid inboet — ofwel de onleesbaarheid versterkt.

De enige juiste wijze om andermans dagboek te lezen is voor de lectruur evenveel tijd te nemen als de schrijver nodig had om het te maken. Het resulteert erin dat je gaat samenvallen met de auteur. Om hem te begrijpen moet je zijn leven overdoen. Dat kan nu eenmaal niet in samengebalde vorm.

Maar misschien wil je de schrijver niet begrijpen. Misschien wil je je alleen maar spiegelen.

WINTERSWIJK, VRIJDAG 25 DECEMBER 2009

Deze weken, waarin ik zit te lezen in de dagboeken van Leonard Nolens, voel ik mij opgenomen in een gesprek. Het werk omvat een periode van bijna dertig jaar, en bij iedere datum probeer ik me te herinneren wat ik op die dag deed, wie ik was in 1979, in 1992, in 2007. Ik schuif mijn leven over dat van Nolens, of omgekeerd, en merk dat ik *moet* terugschrijven. Dit dagboek is onleesbaar, zoals alle dagboeken, omdat het weerwoord oproept, omdat je naast iedere passage je eigen passage wilt plaatsen, naast ieder aforisme je eigen aforisme. De lectruur wordt aanhoudend onderbroken doordat je merkt dat je meeschrijft, of liever: ertegen in schrijft. “Onleesbaar” is het verkeerde woord. Dit is de meest volmaakte vorm van lezen. Maar om dit boek uit te lezen heb ik dertig jaar nodig. Ik weet niet of me die gegund zijn. En of ik ze zo wil vullen.

“Ik ben een navelstaarder. Maar mijn navel is enorm.”

Nolens, die — zoals hij ook zelf niet nalaat te benadrukken — een groot dichter is, construeert in zijn dagboek een alter ego waaraan hij verslingerd is, ofschoon het hem evenzeer afkeer inboezemt. Met nietsontziende openhartigheid en oog voor het sprekende detail maakt hij mij deelgenoot van zijn dramatische verbintenis met Leen, zijn bij vlagen weerzinwekkende drankzucht en de wanhoop en triomf die het schrijven van gedichten met zich meebrengt, waarbij hij zich stelselmatig afvraagt welke rol hij als dichter in de wereld kan spelen. Met verve, dat wil zeggen: levensecht doordat de emoties en gebaren, zoals het schouwtoneel vereist, uitvergroot zijn, vertolkt hij de hem toegewezen karakters van minnaar, drinker en dichter.

“Ieder *ik* is een constructie, inderdaad, maar wel gemaakt door iemand, door een mens van vlees en bloed. Ieder *ik* is een constructie, inderdaad, en uitgerekend om die reden is dat *ik* geen fictie. Er is aan gewerkt. Het werd een werkelijkheid. En was dat niet het geval, dan zou geen ander zich daarin kunnen herkennen.”

WINTERSWIJK, WOENSDAG 30 DECEMBER 2009

Misschien is Nolens' liefdesleven niet uitzonderlijker dan dat van de meesten van ons, misschien weerspiegelt zijn verslaving de gevechten die wij allen moeten leveren om op de been te blijven, maar van zijn dichterschap valt moeilijk staande te houden dat het om een broodwinning als alle andere gaat. Dichten is bij Nolens een kwestie van alles of niets. Een gedicht waarvoor je je leven niet in de waagschaal stelt, kan in zijn ogen geen genade vinden. Vermoedelijk is dat ook de enige juiste manier waarop je met poëzie kunt omgaan. Poëzie die niet voortkomt uit bloed, zweet en tranen, heeft geen bestaansrecht.

Toch is het niet Nolens' dichterschap dat dit dagboek tot een werk van levensbelang maakt. Het belangrijkste thema is het schrijven van de cahiers zelf, het schrijven om met zichzelf in gesprek te blijven, het schrijven als existentiële handeling. Dit dagboek gaat in hoge mate over zichzelf. Dat klinkt als incestueus gepriegel, als dood in de pot, maar omdat voor de *persona* Nolens leven en schrijven samenvallen, is het dat allerminst. Zich schrijven is een voorwaarde om de dag door te komen. Het dagboek kan gelezen worden als een langgerekt gedicht. Wat hij hier in de vorm van een schier eideloze reeks fragmenten presenteert, verschilt niet wezenlijk van wat zijn poëzie in sterk gestileerde vorm doet: zin geven aan de geworpenheid.

“Ik geloof [...] in de grootst mogelijke concordantie tussen mijn leven en mijn schrijven, dat wil zeggen: ik probeer niet te liegen. Het gedicht dat ik schrijf moet de waarde hebben van een cheque, gedekt door wat mijn leven op de bank heeft staan. Een slecht geplaatste komma is een ademhalingsstoornis; een verkeerd of overbodig adjectief impliceert dat mijn bestaan fout zit.”

Nolens is de stijl zelve, vanzelfsprekend is ook het dagboek in hoge mate gestileerd. Hoe bescheiden of zelfs platvloers sommige observaties ook zijn, iedere volzin is welgevormd. Wie Nolens' handschrift wel eens onder ogen gehad heeft, beseft dat voor deze dichter iedere penneestreek een esthetische daad is, waarbij het najagen van schoonheid opgevat mag worden als een morele plicht. Iedere zin is een ethisch statement. De verwevenheid van ethiek en esthetiek, van moraliteit en prosodie, is in het dagboek dan ook een prominent leidmotief.

“Als in 1998 het ik niet meer bestaat, dan moet je het maken. Alleen dat nieuw gemaakte ik kan je redden. Formele vernieuwing en ethische principes gaan altijd hand in hand. De vernieuwing die jij in je gedichten beoogt is een eerherstel van het individu. En paradoxaal genoeg beantwoordt dat inzicht aan de prachtige zin van Roland Barthes: ‘Literatuur is de utopie van de taal.’”

WINTERSWIJK, ZATERDAG 2 JANUARI 2010

Nolens citeert graag en uitvoerig uit zijn extensieve lectuur, die — en dat lag misschien voor de hand — naast poëzie ook veel egodocumenten omvat. De filosofische aantekeningen van Marcus Aurelius, de (fictieve) brieven van Seneca, de bekentenissen van Rousseau, de bespiegelingen van Kierkegaard, de cahiers van Paul Valéry, de aantekeningen van Elias Canetti, de autobiografische essays van Jean Améry — Nolens ijkt zijn denken, zijn leven en schrijven, aan deze auteurs.

“De dagboekschrijver leert van andere dagboekschrijvers zijn intimiteit te formuleren. Zij reiken hem de vormen aan — en de mogelijkheden van het ogenschijnlijk vormloze — waarbinnen hij zijn vluchtigheid gestalte kan geven.”

WINTERSWIJK, ZONDAG 3 JANUARI 2010

Gestalte geven aan vluchtigheid is een tot mislukken gedoemd streven, dat desondanks ons gehele leven in beslag neemt. Wat moet je anders. Vervliegen als alcohol? Verwaaien als de kreten van roeken of meeuwen? Vervloeien als onvruchtbaar zaad? Samuel Beckett besluit *The Unnamable* met deze woorden: “*You must go on, I can't go on, I'll go on.*”

De meeste mensen kiezen ervoor hun voortgang te vergemakkelijken door een vak te leren, een betrekking te aanvaarden, eventueel carrière te maken, zich voort te planten en zich, zo vaak als de afgrond in zicht komt, te amuseren. Werken, zorgen en plezier maken, ik geloof dat er weinig op tegen is je leven op die manier in te richten. Arbeid hoeft niet per se af te leiden van wat ertoe doet. Je kunt werk op je nemen dat gedaan moet worden, bijvoorbeeld om het leven van anderen beter te maken, of om de beschaving in stand te houden.

Nolens heeft zich altijd verre gehouden van het maatschappelijk bedrijf. Dat is een moedige keuze, die hem ertoe in staat heeft gesteld de zin van deze zelfde keuze te onderzoeken, nu al meer dan veertig jaar lang. Het heeft, naast dit onmogelijke dagboek, een omvangrijk poëtisch oeuvre opgeleverd, dat terecht gerekend wordt tot het beste uit de Nederlandstalige literatuur van de afgelopen decennia. Maar is het de enige juiste keuze? Had het uitoefenen van een beroep zijn productie geschaad? Sterker nog, zou een meer diepgaand contact met de wereld van instituties, geld en ambitie zijn werk niet bevrucht kunnen hebben, omdat dan misschien nog helderder was geweest waarom we de poëzie als vrijplaats nodig hebben? En had het de dichter niet veel lijden kunnen besparen? Wie elke dag naar zijn werk moet, wie verantwoordelijkheid draagt voor het welzijn van anderen, kan het zich niet permitteren in eigen malaise te blijven zwelgen.

Maar dit is louter hypothese. Nolens heeft dit leven gekozen omdat het *hém* bleek te kiezen. Wat er gebeurd zou zijn als hij arts, advocaat of leraar was geworden, valt niet na te gaan. Gelukkig niet.

“De meesten hebben een beroep, een echt beroep, en haten het idee dag in dag uit bewust te moeten omgaan met hun verlangen naar het gedicht. De meesten werken voor de kost en leveren zich uit aan de avond, het weekend, de vakantiedag waarop ze de geest zullen krijgen. Niks herbeigerufene Inspiration zoals Rilke het noemt. Nee, zij leven en schrijven bij de gratie van de pure genade. Ik wou dat ik dat kon. Ook wou dat ik kon accepteren dat niet elke dag van mijn bestaan poëzie wordt. Maar wat zei René Char ook weer? ‘Er is niet één plaats voor de schoonheid. Alle plaats is voor de schoonheid.’ Ja, het dagelijkse gevecht om lucht.”

WINTERSWIJK, ZONDAG 10 JANUARI 2010

Gisterenavond heb ik met mijn geliefde lang zitten praten over het dagboek van Nolens, mijn worsteling ermee, mijn fascinatie, de wijze waarop het mij tot weerwoord prikkelt en mij ertoe aanzet mij opnieuw rekenschap te geven van mijn leven en schrijven. Mijn poëtische productie is ongeveer even hoog als de zijne, wat uiteraard niet impliceert dat de kwaliteit ervan dezelfde is. Wat hij in zijn dagboek doet, doe ik ten minste voor een deel in essays en onderwijs. Is mijn keuze voor de poëzie wel compromisloos genoeg? Hang ik nog te veel aan maatschappelijke erkenning? Zoek ik een evenwicht tussen dichterschap en dienstbaarheid? Manifesteert de ultieme dienstbaarheid zich bij uitstek in het opzoeken van een isolement dat ruimte biedt voor reflectie op de menselijke geworpenheid, voor het scheppen van troostrijke schoonheid? Ik ben er niet uit.

Ik dronk te veel, sliep te weinig, en schreef dit stuk vanmorgen in één vloeiende beweging.

LEONARD NOLENS, *Dagboek van een dichter 1979-2007*, Querido, Amsterdam, 2009, 1.056 p.
